

Skönhetssalongen

Diskussioner om skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur

Therese Wallgren

Alnarp 2010

Självständigt arbete vid LTJ fakulteten, SLU, Landskapsarkitekturutbildningen 15 hp

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp

SLU

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap.

Titel (svensk): Skönhetssalongen. Diskussioner om skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur.

Title (english): The Beauty Salon. Discussions about beauty in the development of landscape architecture.

Ämne: Landskapsarkitektur

Serie: Självständigt arbete vid LTJ fakulteten

Författare: Therese Wallgren

Datum: Alnarp, mars 2010.

Kurs: Skriva om landskap. EX0379. 15 hp.

Nivå: Kandidatexamen. Grund C.

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Handledare: Anna Jakobsson. Område: Landskapsarkitektur, SLU Alnarp.

Examinator: Eva Gustavsson. Område: Landskapsarkitektur, SLU Alnarp.

Nyckelord: landskapsarkitektur, landskapsarkitekt, skönhet, subjektivitet, estetik, etik, värdeomdöme, diskussion

Bild på framsidan: Porträtt av författaren gjord av författaren.

Sammandrag

Vid skapandet av landskapsarkitektur är det en mängd olika kvaliteter som skall tas i åtanke. En av dem är skönhet. En upplevelse av skönhet är synonym med en upplevelse av något som vackert, gott, rätt. Listan över synonymer kan göras lång, men gemensamt är att de ger uttryck för en positiv känsla hos den som tolkar. Upplevelsen av skönhet är en upplevelse som spelar in när landskapsarkitekten värderar sin landskapsarkitektoniska handling. Det är därför intressant att fråga sig hur skönhet diskuteras och betydelsen av en sådan diskussion vid skapandet av landskapsarkitektur.

Målet med denna uppsats är att belysa diskussionen om skönhet för att kunna skapa en förståelse för hur sådana diskussioner förs vid skapandet av landskapsarkitektur. Detta görs genom en kombination av litteraturstudier och samtal med landskapsarkitektstuderande, lärare inom landskapsarkitektur och yrkesverksamma landskapsarkitekter via så kallade 'skönhetssalonger'.

Litteraturstudierna tillsammans med skönhetssalongerna har visat att landskapsarkitekten, vid diskussioner om skönhet, använder sig av termer som har sitt ursprung i tre olika discipliner: estetiken, etiken och miljöpsykologin. Landskapsarkitekten säger inte att något är vackert eller skönt utan istället att det har en *harmoni*, upplevs *autentiskt*, skapar *mötesplatser* eller möjligheter för en *mångfald* av olika aktiviteter.

Det är inte fullt att vilja skapa vacker landskapsarkitektur. Det är inte heller nödvändigtvis svårt att tala om. Möjligheten till en relevant diskussion om skönhet handlar om att undkomma en situation där en persons subjektiva uppfattning står mot en annans. För att göra detta söker landskapsarkitekten efter objektivitet. Att finna metoder för att kunna göra relevanta uttalanden är tydlig inom alla de tre discipliner från vilka landskapsarkitekten hämtar sina termer.

Att diskutera skönhet handlar inte om att klassa en landskapsarkitektonisk lösning som bättre än en annan. Det handlar om att bli varse om vilken roll landskapsarkitektens egna upplevelse av vad som är skönt spelar när den samme skapar landskapsarkitektur. Det är därför relevant att uttrycka alla de tillfällen då den personliga uppfattningen om skönhet spelar in. För att kunna synliggöra sina val och på så sätt utvecklas som landskapsarkitekt.

Nyckelord: landskapsarkitektur, landskapsarkitekt, skönhet, subjektivitet, estetik, etik, värdeomdöme, diskussion

Abstract

In developing landscape architecture a variety of different qualities need to be considered. One of them is beauty. An experience of beauty is synonymous with an experience of something beautiful, good, right. The list of synonyms can be made extensive, yet all terms reflect a positive feeling that originates from the interpreter. The perception of beauty is an experience that comes into play when the landscape architect evaluates his/her architectural performance. Thus, it is interesting to consider how beauty is discussed and the importance of such a discussion in the development of landscape architecture.

The aim of this paper is to elucidate the discussion of beauty in order to create an understanding of how such discussions take place within the development process of landscape architecture. This is done through a combination of literature studies and interviews with students of landscape architecture, teachers in landscape architecture and landscape architects through so-called 'beauty salons'.

The literature review, along with the 'beauty salons', has shown that the landscape architect, in discussions about beauty, uses terms that have their origin in three different disciplines: aesthetics, ethics and environmental psychology. The landscape architect seldom claims that an object is beautiful or nice, but rather that it has *harmony*, is perceived *authentic* and creates *venues* or opportunities for a *variety* of different activities.

There is nothing wrong with wanting to create beautiful landscape architecture, nor is it necessarily difficult to talk about. The key to a relevant discussion is to avoid a situation where a person's subjective opinion is put against another's. To accomplish this, the landscape architect utilizes objectivity. Finding ways of making relevant statements is a common denominator amongst all three disciplines from which the landscape architect's terminology concerning beauty is obtained.

To discuss beauty is not about rating one landscape architectural solutions as superior or inferior to another. It is about becoming aware of what role the landscape architect's own experience of beauty plays in the process of developing landscape architecture. Thus, it is important to express all occasions when considerations of personal perceptions of beauty come into play, in order to make choices visible and thus develop as a landscape architect.

Innehållsförteckning

Sammandrag	3
Abstract	4
Innehållsförteckning	5
Förord	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Frågeställningar	
Mål	
Syfte	
Läshänvisningar	9
Material och metod	
Disposition	10
Grundläggandet begrepp	11
Skönhet och skönhetsupplevelsen	
Subjekt, objekt, egenskap.....	12
Livsmiljö	
Skapande av landskapsarkitektur	
Termer och metoder för att diskutera skönhet	13
Estetiken	14
Skönhet som en del av estetiken	
Formalestetik	
Thin and thick sense of aesthetic	15
Environmental Aesthetics	
Att göra estetiska uttalanden om landskap	
Functional fit	17
Etiken	18
Argumentation i moraliska frågor	
Moralisk skönhet	
Etiken som en del av estetiken	
Miljöpsykologin	19
Från arkitekturpsykologi till miljöpsykologi	
Preferens	
Termer inom preferensforskning	
Skönhetssalongen: Termer och metoder för att diskutera skönhet	21
Svårigheter med att diskutera skönhet	22
Värdeomdömen	23
Objektivitet och subjektivitet	
Äpplet - vågen - trappan	
Stabil och spontan kvalitet	
Värdegemenskap	24
Ett verifierbart värderande	
Maktspråk	25
Skönhetssalongen: Svårigheten med att diskutera skönhet	26
Avslutande reflektion	27
Att diskutera skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur	
Vidare studier	29
Referenser	30

Förord

Att skriva en uppsats är ofta synonymt med att sitta inne på sin kammare och grubbla. Tillkomsten av denna uppsats har snarare karaktäriserats av det motsatta. Istället för ensamheten har jag haft lyckan att föra många intressanta diskussioner, och för dessa vill jag rikta ett särskilt tack.

Tack Anna Jakobsson, som handledare har du varit ett enormt stöd. Tack Joel Andersson för alla timmar av vridande och vändande på tankar, det är alltid lika intressant och givande. Tack även Sven-Olov Wallenstein för den snabba lotsningen i ämnet estetik som var en förutsättning för att kunna ge uppsatsen en rimlig avgränsning.

Sen vill jag så klart tacka alla er som deltagit i skönhetssalongerna. Uppsatsen hade inte varit så otroligt rolig att skriva utan våra mycket trevliga och intressanta samtal. Tack till: Jennifer Boynton, Johan Pihel och Anna Valman (studerande vid landskapsarkitektutbildningen SLU Alnarp). Pär Gustafsson, Gunilla Lindholm och Karl Lövrje (lärare vid landskapsarkitektutbildningen SLU Alnarp). Ann-Sofi Högborg, Cecilia Parin och Gunilla Gombrii-Sourander (Svenska Landskap AB). Emelie Kjellberg (praktikant), Emma Larsson och Emma Dorhmann (Temagruppen Sverige AB). Henric Ericsson och Fredrik Magnusson (Testbedstudio Arkitekter). Robert Gustavsson och Arne Nordius (Tyréns AB) Anna Eklund och Peter Eklund (White arkitekter AB).

TACK!

Skönhetssalongen
Diskussioner om skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur

Inledning

Bakgrund

Människan har olika uppfattningar om vad som är vackert och fult, gott och ont. Hon har olika värderingar och utifrån dessa värderingar fattar hon sina beslut. Detta gäller även för landskapsarkitekter och vid skapandet av landskapsarkitektur.

Jag vill skapa vacker landskapsarkitektur men diskuterar sällan skönhet under min gestaltungsprocess. Som student på landskapsarkitektutbildningen fattar jag dagligen beslut som innefattar en avvägning där min uppfattning om vad som är skönt spelar stor roll. Att jag inte diskuterar skönhet ursäktas, både av mig själv och av andra vid utbildningen, med att en sådan diskussion är subjektivt. Men även om besluten grundar sig i ett tyckande så borde en öppen diskussion om skönhet vara viktig.

Om jag nu vill skapa vacker landskapsarkitektur, stämmer det då verkligen att jag inte talar om det? Eller är det rent av så att jag talar om det men i andra termer, kanske termer som ger sken av objektivitet snarare än subjektivitet?

Frågeställningar

Hur diskuteras skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur?

Varför är det svårt att diskutera skönhet?

Är det viktigt att diskutera skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur?

Mål

Målet med uppsatsen är att belysa diskussioner om skönhet inom landskapsarkitekturens ämnesområde.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att skapa förståelse för hur landskapsarkitekter diskuterar skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur.

Läshänvisningar

Material och metod

Litteratur om skönhet utgör grundstommen för uppsatsens teoretiska resonemang. Inom ramen för denna uppsats hämtas litteraturen om skönhet från olika ämnesområden, framförallt estetiken, men även från etiken, miljöpsykologin samt diskussioner om smak och kvalitet. Begränsningen av litteraturen har legat i möjligheten att gå till primärkällan, särskilt när det rör äldre filosofiska verk. Istället har fokus legat på hur dessa verk tolkats och hur de används idag. Fokus har också legat på litteratur som belyser diskussionen om skönhet snarare än litteratur som försöker visa på hur skönhet kan åstadkommas.

Vid sidan av litteraturstudierna har landskapsarkitektstuderande, lärare inom landskapsarkitektur och yrkesverksamma landskapsarkitekter bjudits in till samtal via 'skönhetssalonger'. Syftet med skönhetssalongerna har varit att ta reda på hur de inbjudna förhåller sig till skönhet i sitt arbete med landskapsarkitektur samt vikten, svårigheterna och möjligheterna med att diskutera skönhet. Skönhetssalongerna har fungerat som semistrukturerade intervjuer (May 2001) där en fri diskussion, med 2-3 deltagare, har förts med utgångspunkt i tre huvudfrågor.

(1) Spelar det du tycker är vackert någon roll när du skapar landskapsarkitektur? (2) Förs det några diskussioner om skönhet, i utbildningen / bland lärarna / på kontoret, och i så fall i vilka situationer och i vilka termer? (3) Är en diskussion om skönhet relevant vid skapandet av landskapsarkitektur?

Under uppsatsens tillkomst har en skönhetssalong hållits med studenter, en med lärare och fem med yrkesverksamma. Begränsningen av, i skönhetssalongerna deltagande, studenter och lärare inom landskapsarkitekturutbildningen har gjorts till SLU Alnarp. Vid valet av kontor har en spridning eftersträvat inom kontorens storlek, antalet anställda, och inom vilka områden kontoren framförallt arbetar, från detaljplanering till strategier för urban utveckling. De kontor som deltagit är: Svenska Landskap AB, Tyréns AB, Temagruppen Sverige AB, Testbedstudio Arkitekter och White arkitekter AB.

Längden på skönhetssalongerna har varierat mellan allt från 40 minuter till 3 timmar. Deltagarna har i förväg presenterats för samtalets ämne och således haft tid att fundera kring de frågeställningar som samtalet avsett att beröra. Alla skönhetssalonger har haft utgångspunkt i de tre frågorna som presenterats ovan, men har därutöver tagit olika riktningar beroende av vad som intresserat deltagarna. Som metod bör skönhetssalongerna därför ses som kvalitativ. Vid skönhetssalongerna har dock inte individens specifika åsikt varit central, utan snarare åsiktens relation till andra åsikter som förts fram. Av denna anledning återfinns inga källhänvisningar till enskilda deltagare.

Att kombinera litteraturstudier med skönhetssalonger har varit en metod för att nå uppsatsens specifika inramning av begreppet skönhet - skönhet såsom det kan användas inom diskussioner vid skapandet av landskapsarkitektur. Då det vid tillkomsten av denna uppsats inte påträffats någon litteratur som övergripande behandlar varken skönhetsbegreppet eller skönhetsdiskussionen (i.e. diskussioner om skönhet) inom landskapsarkitektur har skönhetssalongerna varit en viktig vägledning vid läsandet.

Metoden som använts för att analysera uppsatsens material, såväl litteraturen som diskussionerna under skönhetssalongerna, är hermeneutisk (Thurén 2003). Uppsatsen hävdar inte på något sätt att den sammanställning och inramning som görs är alltäckande. Den är definitivt inte slutgiltig.

Disposition

Uppsatsen har två parallella spår: (1) ett teoretiskt resonemang som grundar sig i litteraturstudier och (2) en sammanfattning av de skönhetssalonger som har förts parallellt med litteraturstudierna. För att få en tydlig koppling mellan (1) den litterära teoribildningen kring skönhetsbegreppet och skönhetsdiskussionen och (2) hur skönhetsdiskussionen förs av landskapsarkitekter idag, redovisas de två spåren parallellt genom uppsatsen. Varje huvudrubrik inleds med det teoretiska resonemang som grundar sig i litteraturstudierna. Sist under varje huvudrubrik återfinns rubriken *Skönhetssalongen*: där en sammanställning av skönhetssalongerna förs fram. Sammanställningen rör det deltagarna betonat som särskilt viktigt och som återkommit i en majoritet av alla samtal. De två spåren skapar en syntes i syfte att svara på uppsatsens frågeställningar. Anledningen till att de skiljs åt är för att förtydliga vilka källor som ligger till grund för det resonemang som förs.

Uppsatsen har två huvudrubriker, tillsammans lägger de fram uppsatsens faktagrund och syftar till att ge svar på uppsatsen två första frågeställningar. Den första huvudrubriken *Termer och metoder för att diskutera skönhet* ger ett svar på frågan: 'Hur diskuteras skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur?' via tre olika discipliner: *estetiken*, *etiken* och *miljöpsykologin*. Landskapsarkitektur är ett ämnesområde som hämtar kunskap från en mängd andra discipliner. Det har via skönhetssalongerna visat sig att de tre ovan nämnda disciplinerna är vanligt förekommande vid diskussioner om skönhet. Således koncentrerar sig uppsatsen kring dessa. Disciplinerna estetik och etik söker svar på hur vi kan tala om upplevelser som det sköna och det goda, och har därmed en självklar roll i uppsatsen. Miljöpsykologin å andra sida fokuserar snarare på empiriska undersökningar om vad vi upplever. För att utföra dessa undersökningar så använder sig miljöpsykologin av begrepp. I uppsatsen ligger fokus på dessa begrepp, inte resultatet av den empiriska forskningen. Att kapitlet *estetiken* är något större än de andra två hänger samman med att, det historiskt sett, varit inom denna disciplin som upplevelsen av skönhet behandlats.

Den andra huvudrubriken *Svårigheten med att diskutera skönhet* syftar till att besvara frågan: 'Varför är det svårt att diskutera skönhet?' genom att belysa värdeomdömet komplexitet.

Under rubriken *Avslutande reflektion* knyts de två spåren, litteraturen och skönhetssalongen, samman genom en reflektion kring den faktagrund som presenterats under uppsatsens två huvudrubriker. Det är här uppsatsens tredje och sista fråga: 'Är det viktigt att diskutera skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur?' får sitt svar.

Grundläggande begrepp

Skönhet och skönhetsupplevelse

Jag menar sådant som brädspel, kortspel, bollspel, tävlingslekar, o.s.v. Vad har de alla gemensamt? – Säg inte: "Det måste finnas något gemensamt för dem, annars kallades de inte 'spel'" – utan se efter om de alla har något gemensamt. – Ty när du ser på dem, kommer du inte att se något som är gemensamt för dem alla utan du kommer att se likheter, släktskapsförhållanden, och det i ett stort antal. (Wittgenstein 1978 [1953], s.58)

För att kunna identifiera 'diskussioner om skönhet' inom landskapsarkitekturen krävs en grundläggande definition av begreppet skönhet. Men begreppet skönhet, liksom begreppet konst, har inte enbart en definition (Kennick 2003 [1958], s.77). Liksom begreppet konst är skönhet ett 'öppet begrepp'. Att veta vad skönhet är innebär inte att kunna radera upp attribut som skapar skönhet utan snarare att "känna igen, förklara och beskriva de saker som vi kallar" sköna (Weitz 2003 [1956], s.51, begreppet konst har här ersatts av 'sköna'). Ett objekt är inte skönt för att det innehar vissa egenskaper. Sambandet mellan specifika egenskaper och skönhet är kausalt och det är viktigt att inte förväxla frågan *Vad är skönhet?* med frågan *Vilka slags artefakter är det som skapar skönhet?* (Meynell 1997, s.78, ursprungsresonemanget rör 'estetisk tillfredsställelse').

För att kunna besvara uppsatsens frågeställningar 'stängs' begreppet skönhet tillfälligt. Denna uppsats behandlar frågan om skönhetsdiskussioner vid skapandet av landskapsarkitektur. Ingångspunkten (som beskrivs under rubriken *Bakgrund*) är en upplevd saknad av en skönhetsdiskussion vid landskapsarkitekturutbildningen med hänvisning till problematiken om subjektivitet. Skönhet såsom begreppet används i uppsatsen tar därför utgångspunkt i den personliga skönhetsupplevelsen. I det vi personligen finner skönt och hur detta diskuteras vid skapandet av landskapsarkitektur. Synonymer till begreppet skönhet, såsom det används i uppsatsen, kan vara: vackert, gott, rätt - listan kan göras lång men gemensamt för synonymerna är att de ger uttryck för en positiv känsla hos den som tolkar (liknande definition görs av Eco 2005, s.8 och Scruton 2009, s.196).

I sin avhandling *En landskapsarkitekts konstnärliga praktik* tar Carola Wingren, landskapsarkitekt och professor i landskapsarkitekturens formlära vid SLU Alnarp, upp problematiken med att använda begreppet skönhet. Hon menar att det "alltför tidigt och alltför kraftfullt styr svaret på en fråga som från början borde vara mer öppen. En fråga som handlar om ett meningsfullt innehåll där många olika ideal blandas". Istället för orden vackert eller skönhet introducerar Wingren begreppet *ideallandskap*. (Wingren 2009 s.119)

Den problematik Wingren talar om rör användandet av skönhet i en direkt kommunikation. Denna uppsats använder snarare begreppet skönhet som en övergripande ram för andra termer. Ramen är skönhetsdiskussionen. Ideallandskap hade, liksom begreppet kvalitet, kunnat användas för att skapa denna ram. Men risken för en distansering från synliggörandet av det egna tyckandets inverkan blir då stor. Begreppet skönhet tydliggör att grunden för värderingen är en personlig upplevelse.

Subjekt, objekt och egenskap

Som en konsekvens av att landskapsarkitektur inte bara handlar om att skapa fysiska ting handlar skönhetsupplevelsen och diskussionen om skönhet, lika mycket om ramverk, processer och aktioner som ting och rum. I uppsatsen går alla dessa under samlingsnamnet *objekt*. Den som gör tolkningen av objektet kallas i uppsatsen för *subjekt*. Det som ligger till grund för den skönhetsupplevelse som nås vid subjektets interaktion med objektet kallas *egenskaper*. Det finns en risk att användandet av benämningarna subjekt, objekt och egenskaper begränsar tanken till att 'ett objekt innehar vissa inneboende egenskaper som subjektet tolkar'. Att skönhet definieras genom en personlig upplevelse innebär dock ett erkännande av individens roll för att skönhet skall kunna existera. Utan tolkare, ingen skönhet. Begreppen subjekt, objekt och egenskaper är i uppsatsen enbart medel för att kunna föra en diskussion med läsaren, ett sätt att bilda en gemensam diskussionsplattform.

Livsmiljö

I uppsatsen används det svenska ordet 'livsmiljö' som synonymt för engelskans 'environment'. Anledningen till att den annars vanliga översättningen 'miljö' inte används är för att undvika eventuella anspelningar på ekologi. Inom *environmental aesthetics* används både begreppen 'environment' och 'landscape'. Den amerikanska filosofen Arnold Berleant beskriver förhållandet dem emellan på följande sätt:

Environment is the more general term, embracing the many factors, including the human ones, that combine to form the conditions of life. Landscape, reflecting the experience of an immediate location, is more particular, it is an individual environment, its peculiar features embodying in a distinctive way the factors that constitute any environment and emphasizing the human presence as the perceptual activator of that environment. (Berleant 1997, s.12)

Engelskans 'landscape' översätts i uppsatsen med svenskans 'landskap'.

Skapande av landskapsarkitektur

I uppsatsens frågeställning: Hur diskuteras skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur? begränsas 'skapande av landskapsarkitektur' till en handling utförd av yrkesverksamma eller studerande inom ämnesområdet landskapsarkitektur.

Termer och metoder för att diskutera skönhet

I detta kapitel får läsaren en uppfattning av hur skönhet diskuteras vid skapandet av landskapsarkitektur. Genom att se till tre olika discipliner: estetiken, etiken och miljöpsykologin ges exempel på termer och metoder som används vid en diskussion och som skulle kunna användas för en framtida fördjupad diskussion om skönhet.

Estetiken

Skönhet som en del av estetiken

Diskussioner om skönhet kan spåras 2500 år bakåt i tiden. Diskussioner om estetik, i dess moderna betydelse, introduceras dock inte förrän på 1700-talet (Kristeller 2006 [1951], s.13 och Wallenstein 2008, s.65). Att föra en estetiskdiskussion är att analysera förhållandet mellan objekt, upplevelser och omdöme (Wallenstein 2010). Det är att fråga sig varför man tycker något. Att göra estetiska uttalanden är ett värderande men inget objekt kan vara mer estetiskt än något annat, givet att objektet som åsyftas inte är en diskussion. Att uttrycka att något är skönt är inte att uttrycka en estetisk attityd, utan att uttrycka en beundran (Collingwood 1938). En estetisk diskussion kan handla om skönhet, men gör det inte per definition.

Estetik måste alltid specificeras (Wallenstein 2010). Begrepp som 'estetisk upplevelse', 'estetiskt omdöme', 'estetisk uppskattning' och liknande kräver en förståelse för avsändarens syfte: skönhetsupplevelsen eller den estetiska diskussionen. I vardagssituationer är det vanligt att använda begreppet 'estetisk upplevelse' synonymt med en positiv upplevelse av ett objekt, så som att något är vackert. Inom den estetiska diskursen åsyftar dock 'estetisk upplevelse' ett reflekterande över alla typer av upplevelser. Något som är vackert är således inte mer estetiskt än något som är fult, det estetiska ligger i att föra diskussionen därom.

Formalestetik

Ett område inom estetiken som berör skönhet är formalestetiken. Formalestetiken söker svar på vilka typer av varseblivningar som människan uppfattar som vackra. Den utgår från att det finns vissa eviga värden som hänger samman med människans psykiska struktur. Så länge det sätt som människans varseblivning inte ändras så kommer formalestetikens värden att vara konstanta. (Hesselgren 1954, s.23)

Formalestetiken talar om skönhet, inte om skönhetsupplevelse. Det är objektet i sig som innehar en skönhet och denna skönhet är till hög grad oberoende av subjektets interaktion med objektet. Detta innebär att det är möjligt att ta fram formler för vad som är skönt. Den grekiska filosofen Pythagoras var den som på 500-talet f.Kr. inledde studiet mellan skönhet och matematik. Dessa teorier och de som följt därefter har haft stort inflytande, inte minst på arkitekturen (Ghyka 1946, s.111). Det finns inom formalestetiken en mängd olika beräkningsmodeller för att nå skönhet. Begrepp som ofta används är: *harmoni*, *balans*, *symmetri*, *proportion*, *eurytmi* och *rytm*. Den mest kända beräkningsmodellen är troligen *Gyllene snittet*, en proportionslära för harmoni. (Ghyka 1946, s.ix-xii)

Under 1800-talets andra hälft inleddes empiriska undersökningar för att bekräfta eller falsifiera olika formalestetiska teorier. Bland annat visade det sig att rektanglar som byggs upp med gyllene snittets proportioner är sådana vi människor föredrar. Att lägga fram formler för skönhet, på det sätt som formalestetiken gör, har dock länge varit ifrågasatt. Eftersom verkligheten sällan är sådan att, exempelvis en rektangel, uppenbarar sig ensam. (Hesselgren 1954, s.23)

Ge vilka proportioner som helst till kroppsdelar, och jag försäkrar att en målare om han så vill skall kunna avbilda en riktigt ful människa samtidigt som han strängt iakttar

dem. Men samme målare skall också kunna avbilda den verkligt sköne under det att han helt avviker från de fastslagna förhållandena. (Burke 1995 [1756], bok III, kap 4)

Thin and Thick sense of aesthetic

When we contemplate a starry night or a mountain lake we see it not merely as an arrangement of pleasing colors, shapes, and volumes, but as expressive of many things in life, drenched with the fused association of many scenes and emotions from memory and experience. (Hospers 1946, s.12)

I sin bok *Meaning and Truth in the Art* presenterar den amerikanska filosofen John Hospers en teori om hur de egenskaper som ligger till grund för skönhetsupplevelser bedöms på två nivåer. Begreppen han använder är *the thin sense of aesthetic* och *the thick sense of aesthetic*. 'The thin sense' är när vår bedömning handlar om objektets fysiska egenskaper såsom former och färger. 'The thick sense' är när vår bedömning innefattar de värden (Hospers använder formuleringen 'life values') som varseblivningen av objektet påkallar hos oss. (Hospers 1946, s.11-15)

Förståelsen av skönhetsupplevelsens tudelning ger klarhet i hur det kan komma sig att något i sin fysiska gestalt, 'thin sense', upplevs som fult men som de minnen och känslor det framkallar, 'thick sense' upplevs som något skönt, eller vice versa.

Environmental Aesthetics

1994 hölls den första serien av internationella konferenser om 'Environmental Aesthetics'. Det är en gren inom filosofin som diskuterar vår livsmiljö från ett estetiskt perspektiv. (Berleant 1997, s.3)

Den västerländska filosofin har under större delen av sin historia försökt att förstå världen via dess enskilda delar och strukturer snarare än via dess flöden. Men att uppleva en miljö är inte enbart att blicka ut över ett sceneri och alla dess delar, det är att delta och vara en del av skapandet av denna miljö. Inom 'Environmental Aesthetics' menar man att vår livsmiljö inte kan beskrivas som enbart fysiska ting, inte heller som vår varseblivning av dessa. Istället måste en sådan beskrivning göras tillsammans med en beskrivning av våra idéer och aktiviteter samt det sätt som vårt samhälle och vår kultur skapar vår livsmiljö. (Berleant 1997, s.5 , s.14 och Berleant, 2005 s.9)

För att kunna göra estetiska uttalanden om vår livsmiljö måste vi därför förstå dess komplexitet. Detta innebär att det krävs ett deltagande från en mängd olika yrkeskategorier. Den brittiska geografen J. Douglas Porteous presenterar i sin bok *Environmental Aesthetics* till och med ämnesområdet med hänvisning till just olika sätt att förstå världen, nämligen: humanistens, experimentalistens, aktivistens och planerarens (Porteous J. Douglas 1996 s.261).

Att göra estetiska uttalanden om landskap

Inom estetiken, liksom inom alla vetenskaper, söks det efter rationella argument för att kunna motivera ett påstående. Inom 'Environmental Aesthetics' handlar det om att finna en balans mellan personligt tyckande och verifierbara bevis. Den personliga skönhetsupplevelsen innebär alldeles för vida svar på vad estetiska uttalanden över livsmiljöer skulle kunna vara. Det kvantitativa sökandet efter objektiva sätt att värdera (likt formalestetiken), alldeles för smala. (Berleant 1997, s.22)

Allen Carlson är en amerikansk filosof som skrivit om kopplingen mellan livsmiljöer och estetik sedan 1970-talet. I sin bok *Aesthetics and the Environment* söker han ett ramverk för att kunna göra estetiska uttalanden, det vill säga metoder för att kunna framföra rationella argument

vid estetiska bedömningar. För att kunna göra estetiska uttalanden om livsmiljöer så måste vi ha en djup kunskap om dessa samt om de element, system och processer som skapat dem (Carlson 2000, s.50). Carlsons utgångspunkt för att finna relevanta estetiska uttalanden är möjligheten till estetiska uttalanden inom konsten. Detta refereras till som 'the art argument'.

I bokens sista kapitel *Landscape and literature* analyserar Carlson landskapsbeskrivningar gjorda av den amerikanska författaren Tony Hillerman. Denna analys används sedan för att föreslå ett övergripande ramverk tillämpligt för estetiska uttalanden om landskap. Huvudfrågan som analysen utgår från är: Vilka benämningar på landskap kan vara relevanta vid estetiska uttalanden? (Carlson, 2000 s.216)

Totalt identifieras nio benämningar för hur Hillerman talar om landskap, sju av dessa är relevanta för estetiska uttalanden. Dessa sju är indelade i tre kategorier: *formella*, *faktiska* och *kulturella* (Carlson, 2000 s.219). De tre kategorierna presenterar, menar Carlson, en rörelse från ett formalistiskt förhållningssätt mot ett postmodernt. Det formalistiska förhållningssättet utgår från att egenskaperna ligger inbäddade i landskapet. Det postmoderna förhållningssättet från att allt det som ett subjekt tar med i sin bedömning av landskapet är relevant för estetiska uttalanden, eftersom landskapet skapas i subjektets tolkning av det. (Carlson, 2000 s.218)

Carlson menar att denna spännvidd är en viktig poäng med det ramverk han presenterar eftersom det möjliggör en balans mellan de två förhållningssätten. En balans som erbjuder ett svar på den klassiska frågan om möjligheten att göra estetiska uttalanden, den om personligt tyckande kontra verifierbara bevis. Ramverket möjliggör ett svar som inte begränsas till formalism och alla de regler över möjligheterna till estetiska uttalanden som detta förhållningssätt för med sig. Men inte heller ett svar likt det postmoderna, som öppnar upp för alla möjliga estetiska uttalanden och på så sätt för med sig en omöjlighet till någon allmängiltighet, vilket i sin tur gör uttalandena icke-relevanta. (Carlson, 2000 s.237)

Formella benämningar talar om ett landskaps fysiska gestalt exempelvis: former, linjer och färger.

Faktiska benämningar är namngivning av ett landskap. De delas in i fyra typer av faktiska benämningar: *vanliga*, *vetenskapliga*, *historiska* och *funktionella*. Vanliga är namngivning såsom berg och moln. Vetenskapliga, namngivning som använder sig av en mer vetenskaplig terminologi, såsom erosion och vulkanisk krater. Historiska när landskapet har ett egennamn som säger något om dess historia som för exempelvis "the Naravago boarderlands". Och slutligen de funktionella benämningarna som är namngivning av landskap där namnet säger något om dess funktion, såsom järnväg, bilväg och cykelväg. (Carlson, 2000 s.221-225)

Kulturella benämningar är namngivning av landskap där namnet har ett symboliskt innehåll som är direkt kopplat och begränsat till det landskap det avser. Carlson identifierar här två typer av kulturella benämningar som är relevanta för estetiska uttalanden, de *nominala* och de *mytologiska*. Nominala benämningar är namngivning av landskap där namnet också berättar något om hur det ser ut, som för berget med namnet "Nipple Butte" som betyder liten rund bergshöjd. Mytologiska benämningarna är namngivning av landskap där namnet säger något om landskapets tillkomst. Det påminner på så sätt mycket om de vetenskapliga beskrivningarna med skillnaden att de mytologiska beskrivningarna använder sig av den mytologiska historien inte den vetenskapliga. (Carlson, 2000 s.225-237)

De sju benämningarna möjliggör estetiska uttalanden. De visar på olika sätt att beskriva ett landskap i en estetisk diskussion. Utöver de sju benämningarna identifierar Carlson ytterligare två benämningar som Hillerman använder för att beskriva ett landskap, dessa är inte relevanta i en estetisk diskussion. De hamnar båda under kategorin för kulturella benämningar. Anledningen till att de inte är relevanta är att de är för svagt kopplade till det landskap de beskriver och för beroende av det subjekt (i.e. Hillerman) som beskriver det. De två kategorierna är, de *fantasirika* och de *litterära*. Fantasirika benämningar är sådana som beskriver ett landskap genom användandet av liknelser. I formuleringen 'berget reste sig likt en katedral' så är 'berget' ett relevant estetiskt uttalande (vanlig faktisk benämning) men inte 'katedral' eftersom katedral är en beskrivning som är allt för knutet till den som beskriver. Litterära benämningar är sådana

som har sin utgångspunkt i en personlig relation till landskapet, såsom egenskaper som har att göra med minnen från ens barndom. (Carlson, 2000 s.227-229 samt s.233-237)

Presentationen av de tre kategorierna och ramverkets balans mellan ett formalistiskt och ett postmodernt förhållningssätt avslutas genom att citera ett stycke ur Hillerman där en av huvudpersonerna, Joe Leaphorn, berättar om sin upplevelse av Picassos *She-Goat*. Carlson drar följande slutsats:

Imagine a volume of art history and art criticism on Picasso's sculpture. Were such a study to describe Picasso's goat only in term of its formal and representational features, we would find it quite properly scholarly, although perhaps a bit boring. Were it to characterize the work in terms of its expressive and symbolic features, we might find it somewhat more interesting; and were it to then go on to consider various potential symbolic uses the piece could have, we might find it, although imaginatively interesting, perhaps somewhat too imaginative. However, were it to go even further and point out that She-Goat is one of Joe Leaphorn's favorite pieces, we would find it absolutely crazy! (Carlson, 2000 s.236)

Functional fit

Att se på livsmiljön som en komplex ansamling av flöden, på det sättet som 'Environmental Aesthetics' gör, innebär nya möjligheter att förstå hur estetiska bedömningar kan göras. Ännu ett exempel på detta är Carlsons begrepp *functional fit*. Då livsmiljöer inte kan isoleras kan estetiska uttalanden om sådana basera sig på "the fit that exists within it and with its larger human environment" (Carlson 2007, s.63). Estetiska uttalanden kan alltså fällas om hur en livsmiljö visar spår av sin kulturella historia. 'Functional fit' ger då klarhet i hur en berättelse om en livsmiljö och känslan av autenticitet kan ligga till grunden för en skönhetsupplevelse.

När det gäller estetiska uttalanden om vardagsmiljöer (i.e. livsmiljöer som vi vistas i dagligen) menar Carlson att estetik och etik hänger nära samman. Det är detta som begränsar uppskattningen inför 'functional fit'. En vardagsmiljö uppskattas inte bara för att de processer som skapat den är synliga för en betraktare, utan betraktaren måste också kunna stå för dessa processer moraliskt. Detta innebär för Carlson att om processerna bakom ett bostadsområde som visar på 'functional fit' är rasism, ekonomisk exploatering eller korruption, så kommer han inte att känna positivt (i.e. skönt) för detta bostadsområde. (Carlson 2007, s.55)

Etiken

Argumentation i moraliska frågor

Svårigheten med att argumentera i moraliska frågor är att moraliska omdömen till stor del grundar sig i känslor (Collste 1996, s.16). Argumentation för ett moraliskt ställningstagande görs från en specifik händelse mot en mer generell etisk princip (Collste 1996, s.18). Ju större oenighet det råder i en moralfråga desto mer generella argument förs fram.

Moraliska ställningstaganden baseras på både fakta och åsikt. Faktagrunden utgörs av dels konsekvensbedömningar för olika alternativa sätt att handla och dels av sannolikhetsbedömningar av dessa konsekvenser. Åsikten, den mer personliga värderingen, utgörs av olika värderings- och normsystem. För att en moralisk argumentation skall vara pålitlig krävs problematisering av såväl fakta som åsikt. (Collste 1996, s.24)

Moralisk skönhet

Att en handling kan uppfattas som vacker hänger samman med likställningen mellan det sköna och det goda. I historien är denna koppling som starkast under medeltiden. De rätta proportionerna för att uppnå skönhet hänger, under denna tid, inte enbart ihop med objektets matematiska förhållanden. För att nå perfekta proportioner måste även materien anpassas till det objekt det utgör. Detta synsätt innebär att en människa inte är skön bara för att hennes fysiska gestalt uppfyller kraven för ideal skönhet. För att en människa skall vara skön måste hon även uppfylla de ideala villkoren för mänsklighet, *moralisk skönhet*. (Eco 2005, s.88)

Etiken som en del av estetiken

Att göra en estetisk bedömning, att föra en estetisk diskussion, har inte nödvändigtvis med etik att göra (Meynell 1997, s.73). Men den estetiska frågan, varför man tycker något, finner ofta sitt svar i etiken. Exempelvis kan en bild av Lenin bedömas inte bara efter dess fysiska komposition, utan även efter hur väl den stimulerar kommunister till handling för specifika sociala och politiska mål. Om en estetisk bedömning görs efter moraliska kriterier så är objektets positiva värde beroende av hur väl det fyller sin funktion. (Meynell 1997, s.71)

Eva Gustavsson, landskapsarkitekt och universitetslektor vid SLU Alnarp, har i sin avhandling *Trädgårdsideal och kunskapssyn* studerat hur Gösta Reuterswärd och Ulla Molins uppfattningar av meningsfullhet tar sig uttryck i deras arbeten. I avhandlingen specificerar Gustavsson estetik som "vetenskapen om uttrycket" och menar att studier av de estetiska uttrycken ger förståelse för de etiska grunder som ligger bakom dem. Förståelsen för trädgårds- och parkgestaltning reduceras på så sätt inte till en fråga om tidstypiska stilar. En estetisk bedömning av trädgårdskonst kan då göras genom att se till hur väl "någon lyckas åstadkomma och kommunicera ett för tiden och platsen adekvat uttryck". I och med denna definition av estetik flyttar Gustavsson fokus från det formella uttrycket till den skapande handlingen, från trädgårdarna till trädgårdsarkitektens handlingar. (Gustavsson 2001, s.14-15)

Miljöpsykologin

Från arkitekturpsykologi till miljöpsykologi

Runt sekelskiftet 1900 började en koppling mellan psykologi och arkitektur att växa fram. Grunden till denna utveckling var arkitekternas intresse för gestaltningspsykologi och då framförallt de så kallade gestaltningslagarna: närhetslagen, likhetslagen, slutenhetslagen och den goda kurvans lag. (Küller 2005, s.18)

Arkitekten Sven Hesselgren skrev 1954 sin avhandling *Arkitekturens uttrycksmedel*. Avhandlingen är en sammanställning av psykologisk kunskap om människans varseblivning och skrevs inom ämnet arkitekturpsykologi. Därmed växte länken mellan psykologin och arkitekturen sig allt starkare. Miljöpsykologerna med ingången via arkitekturpsykologin utförde under senare delen av 1900-talet empiriska studier. Till en början centrerades studierna kring hur människan upplever ett rums form och storlek, snart därefter dess originalitet och emotionella karaktär. (Küller 2005, s.20)

Vid mitten av 1900-talet började även antropologin och sociologin att intressera sig för den fysiska miljöns påverkan på människan. Detta förde med sig undersökningar om den fysiska miljön med utgångspunkt i relationen mellan människa och samhälle. De miljöpsykologiska undersökningar som hade en antropologisk/sociologisk ingång kretsade kring begrepp som 'personal space', 'privacy' och tillhörighet (Küller 2005, s.23-24).

Det var dessa två spår, arkitekturpsykologi och antropologi/sociologi, som sedermera lade grunden för det vi idag kallar miljöpsykologi. (Küller 2005, s.17, s.19, s.23)

Preferens

För att kunna göra estetiska uttalanden om vardagsupplevelsen av landskap krävde miljöpsykologin ett nytt begrepp som tillät att en estetisk upplevelse kopplades till människans beteende, evolution och kultur. Lösningen på detta blev *preferens*. (Hägerhäll 2005, s.213)

Inom miljöpsykologin är den estetiska bedömningen likställd med människans uppskattning av en miljö. Preferens är ett mått på till vilken grad människan föredrar en miljö framför en annan. Miljöpsykologin försöker vidare att förklara varför det förhåller sig så. (Hägerhäll 2005, s.209)

För att förklara resultatet delar miljöpsykologin in preferensundersökningarna i biologiska och kulturella modeller. Den biologiska förklaringsmodellen kopplar människans preferens till dess evolutionära historia, den kulturella till samhället och individens personliga erfarenheter. Detta innebär att fokus hos den biologiska förklaringsmodellen är på den fysiska miljön medan fokus för den kulturella förklaringsmodellen snarare är på människans mentala föreställning om densamma. (Hägerhäll 2005, s.214)

Termer inom preferensforskning

Landskapsarkitekten Gunnar Jarle Sorte, professor i landskapsarkitektur, har länge sysslat med forskning inom miljöpsykologins ämnesområde. För att ta reda på vilka egenskaper hos naturen och parken som skapar en känsla av uppskattning har han urskiljt åtta kvaliteter som viktiga: *trivsamt, komplexitet, helhet, rumslighet, kraftfullhet, social status, affektion och originalitet*. Sortes forskning menar att det är graden av dessa samt deras förhållande till varandra som avgör om människan uppskattar en miljö eller inte. (Sorte 2005, s.228)

Liknande forskning har gjorts av Patrik Grahn, landskapsarkitekt och docent i landskapsarkitektur vid SLU Alnarp. I sin forskning refererar Grahn till karaktärer istället för kvaliteter men det finns vissa likheter med Sortes indelning och antalet är det samma. De karaktärer som Grahn använder sig av är: *rofylldhet*, *vildhet*, *artrikiedom*, *rymd*, *vidd* (allmänning), *refug* (viste), *samvaro* (möte) och *kultur*. (Grahn 2005, s.251-252)

Skönhetssalongen

Termer

Under skönhetssalongerna använde deltagarna flera olika termer för att tala om vad som ligger till grunden för en skönhetsupplevelse. Dessa termer är medel för att tala om hur landskapsarkitekturen kan bidra till en positiv känsla. Alla deltagarna var överens om att detta var ett mål för den landskapsarkitektur de skapar, även om definitionen av positiv inte alltid var den samma. Det är mot dessa termer skönhetssalongens deltagare till stor del väger sina gestaltungs-förslag. Detta innebär att dessa termer får en betydelse vid skapandet av landskapsarkitektur.

De vanligt förekommande termerna redovisas här nedan indelade i de tre olika disciplinerna: estetik, etik och miljöpsykologi.

Estetik	Etik	Miljöpsykologi
Balans	Sociala rum	Orienterbarhet
Harmoni	Mötesplatser	Naturlikt
Helhet	Ändamål	Ljusinsläpp
Proportioner	Funktion	Behagfullt
Rytm	Befrielse från det som är oskönt	Preferens
Anpassat	Mångfald	Spänning
Autentiskt	Nyhetsvärde	Dynamik
Berättelse	Nutida	Kontrast
	Roligt	Greppbart
	Galet	Variation
	Trender	Förenkling
	Vardagligt	Taktilt
	Hållbar utveckling	Liv
	Mentalt välmående	Intressanta rum

Metoder

Enligt deltagarna vid Skönhetssalongen förs diskussioner om skönhet sällan, även om tankar kring skönhet alltid är närvarande under en gestaltungsprocess. Med respekt för kollegornas arbetsprocess kommer sådana diskussioner nästan bara upp när en kollega ber om respons. Det är framförallt vid ritbordet som diskussioner om gestaltungs-förslag förs, men inte heller då är fokus på de möjliga skönhetsupplevelserna utan snarare på hur väl gestaltungs-förslaget uppfyller tekniska krav.

När väl diskussioner om skönhet förs så görs det oftast genom teckningar, modeller eller kollage snarare än i verbal form. Att det inte talas om skönhet anses framförallt ha tre olika anledningar.

(1) Att det råder en konsensus om vad som är skönt. Som exempel på detta nämns att det är moraliskt riktigt att rita något som är anpassat till naturens system, rätt växt på rätt plats. (2) Att diskussioner om skönhet ytterst sällan förs med en beställare och då fokus ligger på att tillmötesgå beställarens krav är det också diskussioner om dessa som framförallt lyfts fram. (3) Att det helt enkelt är för personligt. Att kritisera någons val på andra grunder än rent tekniska är att kritisera någons smak. Alla har rätt till sin åsikt och dessutom vill man inte göra någon ledsen.

Skönhetssalongen
Diskussioner om skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur

Svårigheten med att diskutera skönhet

I detta kapitel belyses skönhetsdiskussionens komplexitet och läsaren får en förståelse för varför det är svårt att diskutera skönhet.

Värdeomdömen

Objektivitet och subjektivitet

Förställningen att förnuft och känsla är varandras motpoler går långt tillbaka i historien. För att ge uttryck för ett ärligt sanningssökande vänder vi oss i västvärlden till förnuftet, då kan vi vara sakliga, opartiska och objektiva. Vänder vi oss till känslan för att säga något om hur verkligheten ter sig ses detta bara som giltig för det enskilda subjektet. Känslor ger tydligare än förnuftet intryck av att förhålla sig till världen på ett värderande sätt. (Rönn 2007, s.8)

Äpplet - vägen - trappan

En fråga som påminner om problematiken med skönhetsupplevelsens relevans är frågan om kvalitet. Kvalitet kan vara bra, dålig eller saknas och uppstår när ett objekt värderas. Det är beroende av subjektets tolkning och i vilket sammanhang en sådan tolkning görs. (Rönn 2007, s.11)

Magnus Rönn är arkitekt och docent vid Arkitekturskolan KTH i Stockholm. I sin forskning har han framförallt fokuserat på kvalitetsfrågor inom arkitekturen. I antologin *En fråga om kvalitet* berättar Rönn hur han fann klarhet i kvalitetsbedömningar av arkitektur genom liknelserna äpplet, vägen och trappan - tre olika kvalitetsteorier.

Den första teorin, *äpplet*, syftar till äppelkärnan, och beskriver hur det inom arkitektur finns en kärna av eviga värden. Eviga värden, men ändå inte helt konstanta, utan omgivna av idéer som varierar från tid till tid. Den andra teorin, *vägen*, handlar om hur de positiva och negativa värden som arkitekturen laddas med vägs mot varandra. Det vill säga hur kvalitetsbedömning av arkitektur görs dels för enskilda egenskaper och dels för egenskapernas relation till varandra och arkitekturen som helhet. Den tredje och sista kvalitetsteorin, *trappan*, symboliserar hur egenskaper, upplevelser och värden framträder på olika nivåer i vårt medvetande. Det är en teori som har lång historia inom diskussionen om kvalitet och som delar upp vår förståelse i primära, sekundära och tertiära kvaliteter. Först kommer mätbara egenskaper som är oberoende av människans tolkning, så som vikt och volym. Därefter mätbara egenskaper som är beroende av människans tolkning, som färg. Sist, den tertiära kvalitetsbedömningen, som är värderande omdömen som vackert och fult. (Rönn 2007, s.16)

Stabil och spontan kvalitet

Vad som är god kvalitet förändras konstant. När människan presenteras för nya förebilder utvärderar och omvärderar hon sitt sätt att göra kvalitetsbedömningar (Rönn 2007, s.13). Mats Hultman är arkitekt och forskare vid institutionen för arkitektur på LTH. I samband med sina studier om urbana estetiska regler så presenterar han en teori som berör förhållandet mellan våra gamla och nya uppfattningar, "mellan rådande normer och förväntningar, som har en bevarande funktion, och goda förändringar, som förnyar och förbättrar" (Hultman 2007, s.275). Hultman använder termerna stabil och spontan kvalitet. *Spontan kvalitet* är något människan upplever direkt. Den spontana kvaliteten är inte intellektuellt filtrerad och därmed inte heller begreppslig. I samma stund som den spontana kvaliteten blir till begrepp så stabiliseras den. *Stabil kvalitet* står således för existerande värdemönster som är fasta. (Hultman 2007, s.275)

De spontana kvaliteterna dyker upp när de stabila kvaliteterna inte längre klarar av att hantera den situation de ställs inför, när de inte längre ger goda resultat (Hultman 2007, s.275).

Nya problem måste ha spontan kvalitet. I sitt gestaltande stödjer sig arkitekterna på de stabila kvaliteterna men ger plats åt spontana, så att nya kvaliteter och därmed ny kvalitet kan tas fram (Hultman 2007, s.276).

Relationen mellan stabil och spontan kvalitet kan ge förståelse för människans sökande efter något nytt och varför vi inte upplever skönhet även om alla regler för att uppnå sådan följs. En byggnad som alltför väl svarar på våra förväntningar upplevs som tråkig eftersom den har för många stabila kvaliteter och alldeles för få spontana (Hultman 2007, s.277).

Värdegemenskap

Man kan inte utsäga vad som skulle ha varit fallet om det inte hade funnit några intelligenta och känsliga individer som förnam eller tänkte tankar om denna värld.
(Meynell 1997, s. 31)

Tycke och smak utvecklas genom förmågan att skilja bra från dåligt. Smaken kan vara kollektiv men verifierandet av att något 'faller en i smaken' sker alltid hos ett subjekt. Någon annan kan säga att ett objekt är vackert, men människan kan bara tycka att det är vackert genom att själv ta ställning till det. (Porteous 1996, s.21)

Som subjekt ingår människan i ett kulturellt sammanhang, detta innebär att estetiska uttalanden inte enbart är personliga, de är också sociala. När hon värderar ett objekt så är den kunskap och de attityder hon utgår från i sin bedömning framförallt av socialt, kulturellt och historiskt ursprung. (Berleant 1997, s.13)

Kravet på objektivitet handlar egentligen om möjligheten att kontrollera en värdering, att kunna verifiera dess relevans. Objektiviteten är inget som antingen finns eller saknas i en värdering, utan en vetenskaplig norm för att bekräfta en allmängiltighet. (Rönn 2007, s.15 och Meynell 1997, s.29)

När ett subjekts subjektiva uppfattning delas av en grupp kallas denna uppfattning för intersubjektiv. Den grupp som delar en intersubjektiv förståelse, av ett objekt, innehar samma värdegemenskap. Värdegemenskap är det sätt som kriterier för värde legitimeras. Om två personer tillhör samma värdegemenskap erkänns den värdering som ligger till grund för bedömningen och således bedömningen i sig, som riktig. (Petersson 1998, s.7)

Ett verifierbart värderande

Ett möte blir rikare ju mer människan vet om ett objekt. Det är därför professionella omdömen tillmäts högre grad av trovärdighet (Rönn 2007, s.20 och Meynell 1997, s.40). Genom att träna på att betrakta en viss typ av objekt berikar människan sin erfarenhet. Allt eftersom erfarenheten växer får hon möjlighet att betrakta allt fler egenskaper och objektets komplexitet tilltar. Ett subjekt som aldrig tidigare interagerat med en viss typ av objekt erfar troligen de mer grundläggande egenskaperna, de som gör objektet till ett, och det är dessa egenskaper som ligger till grund för upplevelsen och omdömet. En mer erfaren betraktare kan föra en djupare analys av objektets egenskaper och således av vad som ligger till grund för upplevelsen och omdömet därom. Detta är anledningen till att de subjekt med större erfarenhet, förståelse och vana av att utföra omdömen med större sannolikhet kan förstå hur andra människor kommer att uppleva ett objekt (Meynell 1997, s.57).

Maktspråk

Att ett subjekt fäller ett värdeomdöme behöver inte vara synonymt med ett krav på att andra människor skall hålla med. Egentligen påstår subjektet ifråga bara att objektet har egenskaper som troligen framkallar en viss typ av upplevelse. (Meynell 1997, s.49)

Att, med hänvisning till sin kunskapsbas inom ett specifikt område, ta sig rätten att säga att ens egna värdeomdöme är mer relevant och mer sant än en person som inte anses ha lika stor kunskapsbas, inom det specifika området, är att använda ett maktspråk.

Få vill dock erkänna sin makt. Zandra Ahl och Emma Olsson (2002) visar i boken *Svensk smak* hur det i Sverige saknas en problematisering av vad som anses vara god design och god formgivning. De aktörer som har en auktoritet, som anses ha större erfarenhet, förståelse och vana av att utföra omdömen, vill inte ta ansvar utan placerar makten hos någon annan (Ahl och Olsson 2002, s.72, s.77, s.89). Dessa aktörer, framförallt organisationen Svensk Form och media, erkänner att de har en roll att spela vid definitionen av vad som är god design och god formgivning, men inte en avgörande. Därutöver hävdar de att de utlåtanden (i.e. värdeomdömen) som de gör inte på något sätt är subjektiva.

När exempelvis Svensk Form delar ut priser klär juryn omdömena i termer som refererar till funktion och formgivningshistorien. Men organisationen erkänner inte att deras tolkning av historien bara är en av flera eller testar om prisbelönda objekt faktiskt fyller sin funktion. (Ahl och Olsson 2002, s.67-69)

Eftersom Svensk Form inte problematiserar sina värdeomdömen på ett trovärdigt sätt menar Ahl och Olsson att de misslyckas med att uppfylla det krav på objektivitet som krävs för att omdömet skall kunna ses på som relevant och sant. Svensk Form ger inte uttryck av att bedriva ett ärligt sanningssökande utan snarare av att vara maktlystna och måna om att bevara en maktposition i formandet av 'den goda smaken'. (Ahl och Olsson 2002, s.73)

Svårigheten med att diskutera skönhet

Skönhetssalongen

Vid diskussion om svårigheten att diskutera skönhet var det framförallt tre anledningar som dök upp vid alla samtal:

- (1) Det är svårt att tala om platser som vackra, de är för komplexa och kontextberoende.
- (2) Det är svårt att diskutera eftersom att det rör normer om rätt och fel.
- (3) Det är en rädsla för det subjektiva som gör det svårt.

Avslutande reflektion

Att diskutera skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur

Att ge namn är att kalla på något, framkalla, åkalla, ge någonting en plats, en ordning i raden av företeelser som kräver uppmärksamhet. Att ge namn är att ställa sig själv i samband med det man namnger. Att ge namn är en del i ett ansvarstagande, är en delaktighet i det ständiga skapandet. När du ger namn söker du en orientering, ger du en orientering åt dig själv och det namngivna. Du påverkar det du benämner och du påverkas tillbaka av det benämnda. (Hermodsson 1979, s.16)

Vid diskussioner om skönhet använder sig landskapsarkitekten av andra termer, dessa har sitt ursprung i framförallt tre olika discipliner: *estetiken*, *etiken* och *miljöpsykologin*. Man säger inte att något är vackert eller skönt utan istället att det har en *harmoni*, upplevs *authentiskt*, skapar *mötesplatser* eller möjligheter för en *mångfald* av olika aktiviteter. Anledningen till detta är troligen att en sådan beskrivning mer specifikt säger vad det är som upplevs som skönt. Men tolkningen som föranleder användandet av dessa mer specifika termer är lika subjektiv som att påstå att något är *vackert*.

Om en bedömning av skönhet ses på som enbart ett uttryck av tycke och smak finns det en olust, bland deltagarna i skönhetssalongen, att kritisera någon annans bedömning. Detta skulle kunna ha sin grund i att kritiken av en smakuppfattning egentligen inte är något annat än proklamerandet av en annan. Ett sådant proklamerande anses inte vara moraliskt försvarbart eftersom det är synonymt med att utöva makt.

För att undkomma ett maktutövande där en persons subjektiva uppfattning står mot en annans, söker man efter objektivitet. Om den som faller ett uttalande om skönhet ger uttryck för ett ärligt sanningssökande istället för ett maktutövande accepteras uttalandet. För det är inte fult att vilja skapa vacker landskapsarkitektur. Snarare ger deltagarna i skönhetssalongen uttryck för att skönhet är det absolut viktigaste att diskutera. Om landskapsarkitekten inte skulle ta hänsyn till skönhet skulle skapandet av landskapsarkitektur marginaliseras till teknik. Även staten håller med om att skönheten, eller en 'estetiskt tilltalande utformning', är viktig. I Plan och bygglagen kap. 2, §2, står följande skrivet:

Planläggning skall, med beaktande av natur- och kulturvärden, främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar. (Boverket PBL 1987:10)

Men vad är då en 'estetiskt tilltalande utformning'? Sökandet efter objektivitet inom diskussioner om skönhet är ett sökande efter intersubjektivitet. Eftersom en bedömning endast kan utföras av ett subjekt är uttalanden om skönhet i princip bara relevanta om värderingen delas av andra. Magnus Rönns (2007) kvalitetsteori *Trappan* är en symbol för detta sökande.

Att finna metoder för att kunna göra relevanta uttalanden är tydlig inom alla de tre discipliner från vilka landskapsarkitekten hämtar sina termer. Inom 'Environmental Aesthetics' försöker Allen Carlson (2000) finna ett sådant ramverk genom att se till landskapsbeskrivningar inom litteraturen, inom trädgårdshistorien gör Eva Gustavsson (2001) det samma genom att se

till ett för platsen och tiden adekvat uttryck. Etiken använder sig av konsekvens- och sannolikhetsbedömningar, och miljöpsykologin empiriska undersökningar. Den senare metoden kan även placeras under Magnus Rönns (2007) kvalitetsteori *äpplet*. Miljöpsykologins metod för att bedriva ett ärligt sanningssökande har även stora likheter med formalestetikens förhållningssätt. Detta är inte så konstigt eftersom formalestetiken utvecklades till att bli en del av arkitekturpsykologin, som senare kom att utvecklas till ämnet miljöpsykologi.

Subjekt med större erfarenhet, förståelse och vana av att utföra omdömen, som exempelvis en landskapsarkitekt, anses ha bättre förutsättningar för att avgöra hur ett objekt kommer att uppfattas av andra människor. I sin argumentation för en gestaltning framför en annan är det därför viktigt att landskapsarkitekten är medveten om *Trappan* och problematiserar sina värdeomdömen på de nivåer där det är nödvändigt. Om landskapsarkitekten misslyckas med detta så misslyckas han/hon med att uppfylla det krav på objektivitet som krävs för att omdömet skall kunna ses på som relevant och sant även för en större grupp människor.

Landskapsarkitektur är ett kommunikationsmedel. Hur något är gestaltat ger upphov till olika upplevelser och skapar förutsättningar för olika typer av liv. Eller som Winston Churchill formulerade det "We shape our buildings; thereafter they shape us" (Churchill, 1864-1965). Dessa upplevelser må vara mer eller mindre gemensamma men tvistandet därom är ingen ursäkt till att inte vara medveten och problematisera sin skapande handling. Snarare visar det på vikten av att diskutera det egna tyckandet, att diskutera upplevelsen av skönhet. Att rita det man tycker är snyggt men tala om det i termer av exempelvis teknik och tillgänglighet flyttar bara fokus och frågan undviks. Eller som en av deltagarna vid skönhetssalongen uttryckte det, "att inte ta ansvar för att man ritat det man tycker är skönt är som en läkare som inte vågar ställa diagnos".

Reklambranschen är en bransch som till stor del bygger på att styra människor, framförallt människans konsumtionsvanor. Mycket tid läggs ner på att formge förpackningar. Speciellampor sätts ovanför grönsaksdisken för att få tomaterna att se rödare ut. Snabbköpskedjorna har ampuller som skickar ut dofter av nybakat bröd. Ibland används ljudet av en kobjällra för att få oss att köpa mejeriprodukter, ibland en särskild musikgenre för att skapa en koppling mellan shopping och identitetsskapande. Så nog finns det likheter i hur vi tycker och tänker. Men det är obehagligt att som landskapsarkitekt likställa sig med en manipulatör även om man till viss del är det.

Deltagarna vid skönhetssalongerna vill inte se på sig själva som manipulatörer utan kommunikatörer. Det är det starkaste argumentet till varför det är viktigt att diskutera skönhet. Det är därför det vid skapandet av landskapsarkitektur blir relevant att exempelvis även använda sig av Carlsons (2000) begrepp om *fantasifulla* och *litterära beskrivningar*. Det är vid skapandet av landskapsarkitektur relevant att uttrycka alla tillfällen då avvägningar av den personliga uppfattningen om skönhet spelar in. Framförallt för att synliggöra sina val och på så sätt avgöra huruvida deras syfte är ett rimligt syfte vid skapandet av landskapsarkitektur.

Inget påstående kan utgöra kunskap om man inte förstår vilken fråga påståendet försöker svara på (och hur). Ingen handling kan utgöra kunskap (vara kunnigt handlande) om man inte förstår vilken uppgift handlingen försöker fullgöra (och hur). Tilläggas bör att frågor som inte har svar också medskapar världen, ibland genom att visa sprickor i verkligheten. Det är kritisk erfarenhet. (Molander 1996, s.135)

Att diskutera skönhet handlar inte om att klassa en landskapsarkitektonisk lösning som bättre än någon annan, en sådan ranking måste ta hänsyn till alla de komponenter som bygger upp ett landskap. Det handlar om att bli varse om vilken roll landskapsarkitektens egna upplevelse av vad som är skönt spelar när den samme skapar landskapsarkitektur. Genom att diskutera upplevelsen av skönhet erkänns det subjektiva deltagandet. När ett sådant erkännande gjorts kan frågan ställas om vilken disciplin värdeomdömet grundar sig i och till vilken grad det uppfyller, och borde uppfylla, kravet för objektivitet.

Det är inte konstigt att landskapsarkitekten vill frånskriva sig sitt eget tyckande, sin egen uppfattning av vad som är skönt, vid skapandet av landskapsarkitektur. Som professionell skapar landskapsarkitekten sådant som andra skall använda i sin vardag. Då är det inte ens egna tillfälliga tycke och smak som skall vägleda utformningen, utan analyskunskap. Så säger den gemensamma värdegrunden. En sådan analyskunskap är förmågan att sätta sig in i och med viss säkerhet uttala sig om hur det man som landskapsarkitekt skapar kommer att uppfattas av en större grupp människor. Att deltagarna vid skönhetsalongerna använder sig av termer som *harmoni*, *autenticitet*, *mötesplats* och *mångfald*, kan tolkas på tre olika sätt. Sanningen varierar troligen från ett tillfälle till ett annat.

Under deltagarnas väg mot att definiera sig själva som landskapsarkitekter lärde de sig att det inte är meningsfullt att säga att något är vackert, gott och rätt, utan att vad som är meningsfullt är att säga varför det är vackert, gott, och rätt. Frågan blir då, grundar sig denna specificering i (1) en förståelse för yrkeskårens språkbruk och hur man talar om ett gestaltande för att det skall verka seriöst. (2) Ett indoktrinerande i en smaknorm. Eller (3) på en kunskap om en gemensam värdegrund där *harmoni*, *autenticitet*, *mötesplats* och *mångfald* är sådant som de flesta människor tycker är eftersträvansvärt.

Om landskapsarkitekten inte för någon diskussion om skönhet vid skapandet av landskapsarkitektur finns det ingen möjlighet att fråga sig om det vid det givna tillfället rör sig om en (1), en (2) eller en (3). Om det inte ställs någon följdfråga, så som: Vad är det som gör det harmoniskt, varför skall det vara harmoniskt och är detta verkligen en bra lösning för att nå harmoni? Så är svaret på frågan troligen (1) eller (2). Om så är fallet så är det upp till var och en att avgöra om det är en bra grund att fatt beslut på. Om svaret på frågan är (3) så finns det utrymme för en hel drös frågor som kan specificera uttalandet vidare. Först då har landskapsarkitekten en chans att skapa skön landskapsarkitektur, att ifrågasätta sina val och att utvecklas.

Vidare studier

Denna uppsats presenterar inte vad skönhetsdiskussioner vid skapandet av landskapsarkitektur är, utan vad de är bland många andra. Det finns mycket litteratur om möjligheten att uttala sig i en estetisk och etisk diskussion som kan vara intressant att förkovra sig i. Dessutom finns det skäl att dyka in i miljöpsykologin och ta reda på hur man inom detta ämnesområde kommit fram till de termer som används för att bedöma upplevelsen av en livsmiljö och vad de enskilda termerna faktiskt står för.

Landskapsarkitekturen är ett ämne som lutar sig mot många olika discipliner, säkerligen kan det vara intressant att på liknande sätt titta på andra ämnesområden. Men det absolut viktigaste vad gäller vidare studier är att se till sig själv. När tycker jag något, vad tycker jag och varför?

Referenser

- Ahl, Zandra och Olsson, Emma (2002). *Svensk smak*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Berleant Arnold (1997). *Living in the Landscape*. Kansas: University Press of Kansas.
- Berleant, Arnold (2005). *Aesthetics and Environment*. Cornwall: Ashgate Publishing Limited.
- Boverket PBL 1987:10. Kapitel 2, §2. Hämtat 2010-03-08 från:
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1987:10>
- Burke, Edmund (1995 [1756]). *Filosofisk undersökning av ursprunget till våra begrepp om det Sublima och det Sköna*. Översatt av: Dahl P. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag.
- Carlson, Allen (2000). *Aesthetics and the Environment*. London: Routledge.
- Carlson, Allen (2007). On Aesthetically Appreciating Human Environments. I: *The Aesthetics of Human Environments*. Arnold B. och Allen C. (red.). Ontario: Broadview press.
- Churchill, Winston (1864-1965). Hämtat 2010-03-06 från:
<http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/w/winstonchu111316.html>
- Collingwood, Robin George (1938). *The Principles of Art*. London: Clarendon Press.
- Collste, Göran (1996). *Inledning till etiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Eco, Umberto (2005). *Om skönhet*. Borgaro Torinese: Brombergs.
- Ghyrka Matila (1946), *The Geometry of art and life*, New York: Dover Publications, Inc.
- Grahn, Patrik (2005). Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar. I: *Svensk miljöpsykologi*. Johansson, M. & Küller, M. (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsson, Eva (2001). *Trädgårdsideal och kunskapssyn. En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswårds och Ulla Molins skapande handling*. Doktorsavhandling. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 262. Alnarp: SLU.
- Hermodsson, Elisabeth (1977). *Ord i kvinnotid*. Borås: Raben & Sjögren.
- Hesselgren, Sven (1954). *Arkitekturens uttrycksmedel*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hospers John (1946), *Meaning and Truth in the Arts*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

- Hultman, Mats (2007). Estetiska regler och kulturkvalitet. I: *En fråga om kvalitet*. Rönn M. (red.). Tallin: Santérus förlag.
- Hägerhäll, Caroline (2005). Naturen i landskapsupplevelsen och landskapsupplevelsens natur. I: *Svensk miljöpsykologi*. Johansson, M. & Küller, M. (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Kennick W. E. (2003 [1958]). Vilar den traditionella estetiken på ett misstag? Översatt av Emt E. J. I: *Konsten och konstbegreppet Skriftserien Kairos 1*. Lund: Wallin & Dalholm Tryckeri AB.
- Kristeller, Paul Oskar (2006 [1951]). Konstarternas moderna system. Översatt av Holm E.-L. I: *Konstarternas moderna system Skriftserien Kairos 2*. Lund: Wallin & Dalholm Tryckeri AB.
- Küller, Rikard (2005). Miljöpsykologins uppkomst och utveckling i Sverige. I: *Svensk miljöpsykologi*. Johansson M. och Küller M. (red.). Lund: Studentlitteratur.
- May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Meynell, Hugo A. (1997). *En fråga om smak?* Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Molander, Bengt (1996). *Mellan konst och vetenskap*. Udevalla: Daidalos
- Petersson, Bo (1998). Värdegemenskap – vad är det? I: *Värdegemenskap i ett mångkulturellt samhälle. Rapport från ett internordiskt symposium i Lund*. Bexell G. (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Porteous J. Douglas (1996). *Environmental Aesthetics*. London: Routledge.
- Rönn, Magnus (2007). *En fråga om kvalitet*. Tallin: Santérus förlag.
- Scruton, Roger (2009). *Beauty*. Oxford : Oxford University Press.
- Sorte, Gunnar Jarle (2005). Parken för Homo Urbanis - stadsmänniskan. I: *Svensk miljöpsykologi*. Johansson, M. & Küller, M. (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Wallenstein, Sven-Olov (2008). *Uppfinnandet av estetiken*. I: *Tidskrift för Litteraturvetenskap* Vol.38 nr 3-4. s.62-74.
- Wallenstein, Sven-Olov (2010). Samtal med författaren på Moderna Museet i Malmö 2010-02-03.
- Weitz, Morris (2003 [1956]). Teoriernas roll i estetiken. Översatt av Emt E. J. I: *Konsten och konstbegreppet Skriftserien Kairos 1*. Lund: Wallin & Dalholm Tryckeri AB.
- Wingren, Carola (2009). *En landskapsarkitekts konstnärliga praktik*. Doktorsavhandling. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2009:27. Alnarp: SLU.
- Wittgenstein, Ludwig (1978 [1953]). *Filosofiska undersökningar*. Översatt av Wedberg A. Stockholm: Thales.